

УДК [343.122:343.62](477)

Іван Олександрович Романчук
 (Харківський національний університет
 внутрішніх справ, Харків)

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПІЛОГО ВІД ЗЛОЧИНУ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 148 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано існуючі в теорії кримінального права спірні позиції вчених щодо визначення потерпілого як кримінально-правової категорії. З'ясовано різницю між процесуальним і кримінально-правовим статусом потерпілого. Визначено потерпілих від такого злочину, як підміна дитини, передбаченого ст. 148 Кримінального кодексу України. Розглянуто кримінально-правове становище дитини як потерпілого у разі вчинення щодо неї підміни. Наводяться приклади можливості підміни дитини старшого віку (14–18 років), запропоновано вважати потерпілими від даного злочину не лише дітей, які використовувалися для підміни, а й їх близьких родичів (у тому числі й батьків).

Ключові слова: кримінально-правова характеристика, дитина, потерпілий, підміна, вік потерпілого.

Постановка проблеми. Визначення потерпілого як кримінально-правової категорії має важливе значення для науки кримінального права в цілому. Вивчаючи та характеризуючи потерпілих від окремих

злочинів, вченими і практиками розробляється тактика їх профілактики, заходи боротьби з ними та встановлюється соціальна сутність злочину. До того ж, використовуючи отримані знання про потерпілих, вирішується питання про криміналізацію чи декриміналізацію діяння, ступінь суспільної небезпечності злочинів та ін. При цьому необхідно перш за все розрізнати тлумачення поняття «потерпілий» фахівцями різних галузях знань юридичної науки, зокрема, у кримінальному праві, кримінології та кримінальному процесі.

З огляду на тему, додамо, що підміна дитини як окремий злочин, передбачений Кримінальним кодексом України (далі – КК України), відрізняється, по-перше, досить великим резонансом у суспільстві, по-друге – складністю розслідування. Більшість таких злочинів залишається латентними, що призводить до порушення законності як в окремих регіонах, так і в державі в цілому. Оскільки безпосереднім об'єктом підміни дитини виступає особиста свобода та недоторканність дитини, слід сказати, що профілактика, розслідування та висвітлення проблем даного складу злочину безпосередньо впливають на формування громадянського суспільства. При з'ясуванні потерпілого від підміни дитини виникає низка важливих питань, які потребують детального вивчення. До них, зокрема, належать: визначення кола потерпілих від даного злочину, характер і вид шкоди, що заподіюється ним у зв'язку з вчиненням цього злочину, вік дитини, яка використовується при підміні та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кримінально-правова характеристика особи потерпілого у кримінальному праві була об'єктом дослідження таких вчених, як С. В. Анощенкова, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Т. І. Присяжнюк, М. В. Сенаторов та ін. Проблеми, пов'язані з підміною дитини як окремого складу злочину, розглядали О. С. Колмакова, Ю. Е. Пудовочкін, А. І. Рарог, С. Р. Абрамова, вчений початку ХХ століття С. В. Познишев. Детально вивчали цей злочин С. С. Яценко, П. І. Гришаєв, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк, М. Й. Коржанський, М. І. Бажанов, В. Я. Тацій та ін. Однак серед названих вчених немає спільного бачення віку потерпілого від підміни дитини та визначення потерпілого від даного злочину в цілому. Причому деякі автори мають відмінні позиції щодо цих питань.

Встановлення потерпілого від такого злочину, як підміна дитини, передбаченого ст. 148 КК України, аналіз як практичних, так і теоретичних можливостей його вчинення, визначення характеру і виду шкоди, що заподіюється потерпілим, а також кримінально-правового становища близьких родичів, дітей, що використовувалися для підміни, є **метою** даної статті.

Виклад основного матеріалу. Як уже наголошувалося, проблема визначення потерпілого від злочину як окремого кримінально-правового поняття є досить актуальною та недостатньо розробленою в науці кримінального права. Зокрема, у КК України неодноразово використовується поняття «потерпілий», але кримінальне законодавство України не містить конкретної дефініції. Дослідження теорії кримінального права, положень кримінального закону та практики його застосування дають підстави для висновку, що потерпілий від злочину та обставини, пов'язані з ним, мають значення для встановлення соціальної сутності злочину, з'ясування характеру та ступеня його суспільної небезпечності, криміналізації та декриміналізації діянь, диференціації кримінальної відповідальності. Чітка вказівка на потерпілого та обставини, пов'язані з ним, дозволяють відмежувати один злочин від іншого; виступають ознаками складу переважної частини злочинів; сприяють конкретизації інших ознак складу; враховуються при кваліфікації злочинів та призначенні покарання, а також при вирішенні питань чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі, звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання [18, с. 3].

Слід зауважити, що в сучасній правовій доктрині існують кримінально-правове, кримінологічне і кримінально-процесуальне поняття потерпілого [16, с. 150]. Тому необхідно відрізнити дані категорії одна від одної.

Основними ознаками, що відрізняють потерпілого у кримінальному праві і кримінальному процесі, є передусім завдання і функції відповідних галузей права. У кримінальному процесі ними є: виокремлення потерпілого серед інших учасників судочинства шляхом наділення його певним колом прав і обов'язків для досягнення самої мети кримінального судочинства. У цьому випадку особа набуватиме статусу потерпілого тільки в разі винесення слідчим або прокурором відповідної постанови чи судом ухвали про визнання особи потерпілою відповідно до ст. 55 Кримінального процесуального кодексу України.

Згідно з Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК України) потерпілим в Україні визнається фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. За КПК України потерпілими до того ж можуть бути визнані близькі родичі або члени сім'ї особи, якій кримінальним правопорушенням завдано шкоди, якщо ця особа перебуває у стані, що унеможливорює подання нею заяви про визнання її в якості потерпілого (недієздатність, наявність фізичних вад та інші обставини, що пере-

шкоджають її участі у кримінальному провадженні) або внаслідок кримінального правопорушення настала її смерть.

Слід зауважити, що хоча дитина і перебуває у такому стані, що унеможлиблює подання нею відповідної заяви, але її батьків чи інших близьких родичів вважати потерпілими лише за цією підставою не можна. Адже при підміні дитини заподіюється шкода та порушуються права як самої дитини, так і її батьків чи завдається моральна шкода іншим близьким родичам. Тому батьки набувають статус потерпілого у даному випадку через порушення їх прав та завдання їм шкоди, а не через те, що дитина перебуває у відповідному стані, що унеможлиблює подання нею заяви про визнання її потерпілою. Отже, батьки дитини або інші близькі родичі у цьому випадку можуть набувати процесуального статусу потерпілого.

З усього вищевказаного можна зробити висновок, що дитина у разі вчинення щодо неї підміни кримінального процесуального статусу потерпілого набувати не може, тобто у розглядуваній ситуації дитина для того, щоб бути визнаною потерпілим (як процесуальна фігура), має усвідомлювати заподіювану їй шкоду [16, с. 153].

У кримінальному праві потерпілого розглядають як суб'єкта суспільних відносин, що є об'єктом кримінально-правової охорони і яким заподіюється шкода при вчиненні злочину чи створюється реальна загроза заподіяння такої шкоди. Додамо, що до вчинення злочину – це структурний елемент зазначених відносин, носій відповідних прав, а після – це потерпілий, права та інтереси якого порушено. Таким чином, потерпілий від злочину – це соціальний суб'єкт (фізична чи юридична особа, держава, інше соціальне утворення або суспільство в цілому), блага, праву чи інтересу якого, що знаходиться під охороною кримінального закону, злочином заподіюється шкода або створюється загроза заподіяння такої [18, с. 8].

До загальних ознак потерпілого у теорії кримінального права відносять: 1) фізична природа потерпілого; 2) сутнісна (соціально-правова) ознака потерпілого; 3) характер шкоди, що заподіюється потерпілому, її реальність чи потенційність; 4) юридичний факт, з яким пов'язана поява потерпілого; 5) ставлення потерпілого до спричиненої йому шкоди [17, с. 64].

Розглянемо детальніше кожен ознаку. Так, фізична природа потерпілого зумовлюється об'єктивністю його існування у реальності, тобто потерпілим може бути лише реально існуюча особа (фізична або юридична чи держава), яка наділена певним колом прав. Таким чином, виключається абстрактний характер існування потерпілого. Соціально-правова ознака потерпілого характеризує його як суб'єкта соціальних

(суспільних) відносин, наділеного певним правовим статусом, який бере участь у цих відносинах та є їх елементом. Дитина, а також її батьки (чи близькі родичі) є суб'єктами, передусім, сімейних відносин. Потерпілому також повинна заподіюватися певна шкода чи створюватися загроза заподіяння такої шкоди. До того ж про потерпілого може йти мова лише у разі наявності певного юридичного факту – злочину, який вчинюється щодо нього. Спірною ознакою потерпілого від злочину є ознака, яка характеризує ставлення потерпілого щодо заподіяваної йому шкоди, тобто від того, чи дає згоду потерпілий на заподіяння йому шкоди, чи ні. Так, серед деяких вчених поширена думка про те, що шкода, яка заподіюється потерпілому за його згодою, не повинна мати суспільної небезпечності, а отже, і не містити складу злочину. Проте у кримінальному законодавстві нашої держави відсутня норма, яка виключала б злочинність діяння за цією підставою. Говорячи про підміну дитини, необхідно враховувати, що згода дитини на вчинення щодо неї підміни може мати місце лише у разі усвідомлення нею характеру діяння винної особи. Таке можливе при підміні дитини більш старшого віку, яка може усвідомлювати свої дії та (або) керувати ними. У випадку вчинення підміни щодо новонародженого чи грудного немовля така ознака відсутня.

Додамо, що за основу будь-якої класифікації беруть різні властивості, саме тому потерпілі можуть визначатися за: соціальною ознакою, ознакою заподіяної потерпілому шкоди, та вчиненого щодо нього злочину. За соціальною ознакою потерпілими від злочину можуть бути фізичні та юридичні особи, держава, інші соціальні утворення, а також суспільство в цілому. Ведучи мову про підміну дитини як злочин, слід пам'ятати, що потерпілим від нього може бути лише фізична особа, у першу чергу, дитина (а також її родичі).

Залежно від виду заподіяної шкоди виокремлюють потерпілих, яким заподіяна: фізична, психічна, економічна чи організаційна шкода, іноді має місце їх поєднання. У випадку вчинення підміни дитини передусім завдається психічна шкода батькам дитини, а також самій дитині. Однак зауважимо, що така шкода щодо дитини носить ретроспективний характер, тобто знаходить свій прояв зі сплином деякого часу, іноді досить тривалого. Також у цьому випадку не виключається можливість заподіяння потерпілим і фізичної шкоди. Такий розвиток подій можливий, коли у потерпілої особи внаслідок завдання певної психічної шкоди (душевних переживань, моральних страждань) виникає інша хвороба (інфаркт, нервові розлади тощо). При цьому є всі підстави вести мову ще й про економічну шкоду, яка полягає у витраті коштів на лікування.

Таким чином, говорячи про дитину як потерпілого від злочину, передбаченого ст. 148 КК України, слід оперувати кримінально-правовим поняттям, оскільки у даному випадку фактично має місце лише спричинення шкоди дитині. Щодо кримінально-процесуального поняття «потерпілий» від розглядуваного злочину слід сказати, що воно не стосується дитини, а лише має значення для її батьків (чи інших близьких родичів).

Важливим аспектом при встановленні потерпілого від даного злочину є визначення самого поняття «дитина» в юриспруденції.

Конвенція ООН від 20.11.1989 р. [13] про захист прав дитини, ратифікована Верховною Радою України 27.02.1991 р., чітко виписала поняття «дитина» у ст. 1: «Нею є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше». Щодо нормативно-правових актів, які розкривають термін «дитина», то слід зазначити, що в нашій державі їх не так багато. Серед них Закон України «Про охорону дитинства», згідно з яким дитина – це особа віком до 18 років (до повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше. Сімейний кодекс України у ст. 6 розкриває дане питання, вказуючи, що дитиною є особа до досягнення нею повноліття. Причому малолітньою вважається дитина до досягнення нею чотирнадцяти років, а неповнолітньою – дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Таку ж градацію щодо віку дитини містить у собі і Цивільний кодекс України (далі – ЦК України). У ст. 31 цього Кодексу також вказується, що фізична особа, яка не досягла чотирнадцяти років, є малолітньою особою, а у ст. 32 ЦК України зазначається, що фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років є неповнолітньою особою. Відповідно до ст. 34 ЦК України фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років, є повнолітньою.

До того ж Цивільний кодекс України передбачає підстави набуття повноліття фізичною особою раніше вісімнадцяти років. До них належать: реєстрація шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття – із моменту реєстрації шлюбу; особа, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором; неповнолітня особа, якщо за документами вона визнана батьком або матір'ю дитини; особа, яка досягла шістнадцяти років і бажає займатися підприємницькою діяльністю.

Кодекс законів про працю України неповнолітньою називає особу, яка не досягла вісімнадцяти років. Проте КК України не містить визначення поняття «дитина».

З усіх вищезазначених нормативно-правових актів та Конвенції випливає, що під поняттям «дитина» слід розуміти фізичну особу віком до вісімнадцяти років.

Постає питання: у якому віці дитина може бути потерпілим від такого злочину, як підміна дитини?

Серед вчених немає єдиної відповіді на це питання. Так, більшість авторів переконана, що потерпілим виступає дитина, частіше за все новонароджена або грудне немовля, яка (яке) є чужою (чужим) для винного [1, с. 345]. Деякі автори категорично наголошують, що потерпілим від підміни дитини може бути лише новонароджене або грудне немовля, що є чужим для винної особи. До таких авторів належать В. Я. Тацій, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. [5, с. 111]. Такої ж позиції дотримувалися деякі вчені ХХ століття, серед них, зокрема, П. І. Гришаєв. Він у цьому складі злочину виділяє як потерпілого лише новонароджену дитину [8, с. 191]. Також серед вчених-кримінологів ХХ ст. слід згадати С. В. Познишева, який щодо визначення питання підміни дитини висловлював свою окрему специфічну думку. Він вказував, що підміна дітей може бути вчинена лише щодо дітей «найнижчого віку» [9, с. 152]. Специфічним є саме те, що вчений характеризував підміну дитини не як злочин, вчинений проти свободи дитини, а як злочин, що посягає на сімейний союз. Причому пояснює він це тим, що підміна дітей може бути вчинена лише до дітей «найнижчого віку», а в цьому віці дитина ще не має особистої свободи. Проте така точка зору пояснюється, по-перше, тим, що законодавство того часу – Кримінальне Уложення 1903 р. – злочин «підміна дитини» розмістило в главі VII «Злочини проти сімейного союзу», а по-друге, на той час рівень демократизму в Російській Імперії був майже нульовим, а тому не приділялося достатньої уваги захисту прав та інтересів дітей, зокрема, новонароджених та немовлят.

Деякі вчені, такі як А. І. Рарог, М. І. Мельник, М. І. Хавронюк, висловлювали також дещо іншу думку з приводу потерпілого від цього злочину. Зокрема, М. І. Мельник і М. І. Хавронюк зазначають, що ним може бути, як правило, немовля – особа, ідентифікувати яку за її індивідуальними ознаками батьки чи інші законні представники не в змозі з різноманітних причин, причому дитина є чужою для винного [4, с. 357]. Подібних поглядів дотримується також А. І. Рарог, вказуючи, що потерпілим є новонароджене немовля, індивідуальні ознаки якого ще не усвідомлюються його біологічними батьками чи опікунами [6, с. 377].

Однак деякі правники виділяють як потерпілого від злочину «підміна дитини» малолітню особу, тобто у віці до 14 років. Серед них М. І. Бажанов, який наголошував, що під дитиною у даній статті слід розуміти підлітка у віці до 14 років [7, с. 201]. Подібну позицію займав М. Й. Коржанський [2, с. 235]. Як вважали вчені, підміна дітей старшого віку, тобто від 14 до 18 років (неповнолітніх), повинна тягти за собою кримінальну відповідальність, передбачену у ст. 146 КК України – неза-

конне позбавлення волі або викрадення людини. Проте така кваліфікація підміни дитини 14–18 років, на нашу думку, не є досить коректною. У ч. 2 ст. 146 КК України передбачено як кваліфікуючу ознаку вчинення позбавлення волі або викрадення людини щодо малолітнього. А от вчинення того самого діяння щодо неповнолітнього (від 14 до 18 років) вже не буде тягти за собою кримінальної відповідальності за цією кваліфікуючою ознакою. Отже, згадана кваліфікація є неприпустимою, оскільки неповнолітня особа – це ще не повністю сформована особистість, яка підлягає посиленій охороні з боку кримінального законодавства згідно з Конвенцією ООН про захист прав дитини 1989 р.

Для визначення вікового періоду дитини, з якого вона може вважатися потерпілим від злочину, передбаченого ст. 148 КК України, слід проаналізувати два аспекти – теоретичний і практичний.

Якщо тлумачити кримінально-правову норму ст. 148 КК України граматичним семантичним способом, то доходимо висновку, що теоретично можлива підміна дитини у віці від народження до вісімнадцяти років, бо дитина – це людська істота у віці до вісімнадцяти років, як зазначено у розглянутих нормативно-правових актах та Конвенції.

Якщо ж розглянути дане питання з практичної точки зору, то треба зосередити увагу на тому, яким саме чином можливо підмінити дитину старшого віку, наприклад, 14–18 років? Таке можливе тільки в одному випадку: якщо дитина не усвідомлює свого походження, що має місце за умови, що батьки не були з нею ознайомлені та не могли ідентифікувати її. Таку позицію обстоює Ю. Е. Пудовочкін, зазначаючи, що можливо підмінити дитину у віці і до 18 років. Так він наводить приклад, що, припустимо, мати відмовляється від своєї дитини відразу після народження. Остання потрапляє в дитячий будинок і не знає свого походження. Якщо мати через декілька років побажає забрати свою дитину, хто гарантує, що її неможливо буде підмінити? [11, с. 43] Така ж ситуація можлива і у тому випадку, коли мати тяжко захворіла після пологів і перебувала на лікуванні в іншій лікарні протягом тривалого часу.

Зокрема, у січні 2008 р. у Кіровоградській області мав місце випадок. Валентина Кучук, мати, народила дівчинку. З 6 по 17 січня вона разом із дитиною перебувала в пологовому будинку. Проте Валентині терміново необхідно було зробити операцію у зв'язку із варикозним розширенням вен на нозі. Дитину перевели в обласну дитячу лікарню. Після операції мати подзвонила в лікарню, щоб запитати про свою дитину. Їй відповіли, що дитина тяжко хвора і знаходиться в реанімації. Коли батьки приїхали до лікарні, то їм повідомили, що дитина померла. На щастя, мати встигла після пологів ідентифікувати свою дитину і запевняє, що їй видали мертвою зовсім іншу дитину [14]. При цьому дитина померла

21 січня, а батькам повідомили про це лише 23 січня, коли вони приїхали у дитячу обласну лікарню. Постає питання: чого не було повідомлено батькам про смерть дитини вчасно?

Може бути й інший варіант розвитку подій. Припустимо, мати помирає після пологів і на цей момент немає родичів, які могли б забрати дитину. Через декілька років з'являється родич, який побажає забрати дитину на виховання до себе. І в цьому випадку можливо досить легко підмінити дитину.

Отже, як впливає із вищезазначеного, враховуючи теоретичну і практичну точки зору, можна констатувати, що підмінити можливо дитину будь-якого віку.

Досить широке за своїм змістом поняття «дитина» охоплює також такі окремі поняття, як «новонароджений» та «немовля». Дані поняття мають різне тлумачення серед медиків, але в більшості своїй вони є близькими. Так, класифікація позаутробного розвитку дитини містить наступні вікові критерії: період новонародженості (неонатальний) – від народження і до 28 доби. Він поділяється на ранній (0–7 діб) і та пізній (8–28 діб). Грудний період (постнеонатальний, немовлячий) – від 29 доби до 1 року [3, с. 7].

Так, С. Р. Абрамова на аналізі кримінальних справ у Російській Федерації зробила у своїй роботі, присвяченій методиці розслідування підміни дитини та деяких інших злочинів, висновок, що потерпілими від підміни дитини частіше за все стають діти, як правило, новонароджені (до 1 місяця). А при розлученні матері із дитиною, коли вони перебувають у різних лікарнях, – і більше 1 місяця [10, с.18]. Вчена зазначає, що потерпілими є не тільки підмінені діти, а й їх батьки, оскільки останні можуть отримати глибоку психічну травму. На відміну від батьків, діти в такому віці ще не здатні повною мірою усвідомлювати своїх дій та керувати ними, а тому загроза пошкодження їх психіки на даному етапі їх розвитку не настає. Проте слід звернути увагу, що загроза заподіяння психічної травми цим дітям все ж таки існує і вона при цьому має ретроспективний характер, як вже було вказано. Можлива вона в тому разі, коли дитина вже підросла або взагалі стала повнолітньою і у змозі вже повною мірою усвідомлювати свої дії та керувати ними. Дитина якимось чином дізнається, що вона виховувалася весь цей час не у своїй родині та не своїми батьками. Як наслідок, у такому випадку має місце дуже сильний психічний удар та заподіюється досить серйозна моральна шкода цій особі.

Так, 33-річна Луїза Шабанова з Москви впевнена, що її виховували не її батьки. По записах у реєстраційній книзі народжень вона відшукала ще дитину, яка була народжена в той самий із нею день. Нею виявилася

також 33-річна Марина Марзієва. За згодою сторін була проведена генетична експертиза ДНК. У ході експертизи було виявлено, що батьківство та материнство обох сімей щодо своїх дочок виключається. А от факт батьківства та материнства щодо жінки з іншої сім'ї майже повністю підтверджується [15]. Як стало відомо, переживання батьків та доньок обох родин були дуже сильними, до того ж вони пережили психічний удар, хоча з моменту підміни вже пройшло 33 роки. Отже, моральна шкода, яка заподіяна була цим жінкам, має ретроспективний характер.

За визнання потерпілими від підміни дитини також і батьків дитини виступає також О. С. Колмакова. Правник зазначає, що при підміні дитини потерпілими є батьки дітей, які були підмінені. У випадку вчинення підміни одним із батьків (батьками) потерпілими будуть виступати дитина та сім'я, яка не знає про підміну, якщо ж винним є третя особа, то потерпілими від цього злочину будуть обидві дитини та обидві сім'ї. Причому потерпілими є не тільки одна дитина, яку підмінили, а ще й та, котру використовували для підміни [12, с. 84–85].

На нашу думку, не слід обмежувати коло потерпілих від даного злочину лише новонародженим або немовлям, адже таке визначення потерпілого не може охоплювати усього обсягу шкоди, яка завдається даним злочином, зокрема, батькам дитини. При підміні дитини завдається моральна шкода більш за все батькам дитини, особливо якщо дитина – це новонароджений або немовля. Не виключається також заподіяння шкоди (моральної) і близьким родичам дитини. Коло близьких родичів визначається у ст. 3 КПК України, до яких, зокрема, належать чоловік, жінка, батько, мати, брат, сестра, дід, баба, прадід, прабаба, вітчим, мачуха та ін. Вважаємо, що потерпілими слід визнавати у даному випадку як самих дітей, які були підмінені та використовувалися для підміни, так і їх близьких родичів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати наступне.

1. Потерпілим від злочину, передбаченого ст. 148 КК України, може бути лише: (а) фізична особа, в першу чергу, дитина; (б) дитина, що використовувалася для підміни; (в) близькі родичі дітей (батьки, дід, баба, сестра, брат та ін.). Дитиною є людська істота у віці до вісімнадцяти років.

2. Залежно від виду заподіяної шкоди при вчиненні підміни дитини має місце психічна шкода, що заподіюється передусім батькам дитини, а також самій дитині. Проте така заподіяна шкода дитині носить ретроспективний характер, тобто знаходить свій прояв зі сплином деякого часу, іноді досить тривалого. Також не виключається і можливість завдання потерпілим у цьому разі і фізичної шкоди. Такий розвиток подій

можливий, коли у потерпілої особи внаслідок заподіяння певної психічної шкоди (душевних переживань, моральних страждань) виникає інша хвороба (інфаркт, нервові розлади тощо). При цьому є всі підстави вести мову ще й про економічну шкоду, яка полягає у витраті коштів на лікування

3. Говорячи про дитину як потерпілого від злочину, передбаченого ст. 148 КК України, слід оперувати кримінально-правовим поняттям, оскільки у даному випадку фактично має місце лише спричинення шкоди дитині. Щодо кримінально-процесуального поняття «потерпілий» від розглядуваного злочину слід сказати, що воно не стосується дитини, а лише має значення для її батьків (чи інших близьких родичів).

4. Підміна дитини може мати місце не лише щодо новонародженого чи немовля, а й дитини більш старшого віку (14–18 років).

Список використаних джерел

1. Яценко С. С. Уголовный кодекс Украины. Научно-практический комментарий / С. С. Яценко. – 3-е изд. – Киев: Фактор, 2003. – 1086с.
2. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України / М. Й. Коржанський. – Київ: Атіка, 2001. – 656с.
3. Ріст і розвиток дитини: навч. посібник для студ. мед., педіатр. та медсестр. ф-ів, лікарів-інтернів / Ю. М. Нечитайло, Т. В. Сорочман, Н. В. Кроха та ін.; під заг. ред. Ю. М. Нечитайла; Буковинський держ. мед. акад., кафедра пропедевт. педіатрії – Чернівці: БДМА., 2001. – 64с.
4. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка – 8-ме вид. – Київ: Фактор, 2011. – 1288с.
5. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2-х т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид. – Харків: Право, 2013. – 1040 с.
6. Уголовное право России. Части Общая и Особенная: учебник / под ред. А. И. Рарога. – Москва, 2012. – 728с.
7. Уголовное право УССР. Особенная часть: учебник / под ред. М. И. Бажанова. – Київ: Вища школа, 1989. – 503с.
8. Советское уголовное право. Особенная часть: учебник / Н. В. Васильев, М. А. Гельфер, П. И. Гришаев, Б. В. Здравомыслов и др.; под ред.: П. И. Гришаева, Б. В. Здравомыслова. – Москва: Юрид. лит., 1988. – 608 с.
9. Особенная часть русского уголовного права. Сравнительный очерк важнейших отделов особенной части старого и нового Уложения /

- С. В. Познышев. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Тип. В. М. Саблина, 1909. – 516 с.
10. Абрамова С. Р. Методика расследования торговли несовершеннолетними, подмены ребенка и незаконного усыновления: автореф. дис. на соискск. Ученой степени канд. юрид. наук, специальность: 12.00.09 – уголовный процесс, криминалистика и судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность / С. Р. Абрамова. – Саратов, 2009 – 34с.
  11. Пудовочкин Ю. Уголовная ответственность за подмену ребёнка / Ю. Пудовочкин // Уголовное право. – 2001. – №3. – С. 43–44.
  12. Колмакова О. С. Преступления, посягающие на права ребёнка в сфере семейных отношений: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.08. / Оксана Сергеевна Колмакова. – Москва, 2014, – 197 с.
  13. Конвенція ООН про захист прав дитини від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_021
  14. «Про життя» від 22.05.2013 р., Перший Національний, [Електронний ресурс] –Режим доступу-URL: <http://www.1tv.com.ua/video/6549>
  15. «Пусть говорят» от 12.03.2014 р., «Сомнения дочери». [Електронний ресурс] – Режим доступу URL-<http://www.pustgovoryat.tv/index.php?newsid=3489>
  16. Лашук Є. В. Учення про потерпілого від злочину в кримінальному праві /Є. В. Лашук // Юрид. психологія та педагогіка. – 2007. – № 1. – С. 149 – 159.
  17. Анощенкова С. В. Уголовно-правовое учение о потерпевшем / С. В. Анощенкова. – Москва: Волтерс Клувер, 2006. – 172 с.
  18. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08 / М. В. Сенаторов; Нац. юрид. акад. України. – Харків, 2005. – 20 с.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2015.

Иван Александрович Романчук

(Харьковский национальный университет внутренних дел,
Харьков, Украина)

УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ПОТЕРПЕВШЕГО ОТ ПРЕСТУПЛЕНИЯ, ПРЕДУСМОТРЕННОГО СТАТЬЕЙ 148 УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ

В статье проанализированы существующие в теории уголовного права спорные позиции ученых относительно определения потерпевшего как уголовно-правовой категории. Выяснена разница между процессуальным и уголовно-правовым статусом потерпевшего. Определены потерпевшие от такого преступления, как подмена ребенка, предусмотренного ст. 148 Уголовного кодекса Украины. Рассмотрено уголовно-правовое положение ребёнка как потерпевшего в случае совершения в отношении него подмены. Приводятся примеры возможности подмены ребенка старшего возраста (14–18 лет). Предложено считать потерпевшими от данного преступления не только детей, которые использовались для подмены, но и их близких родственников (в том числе и родителей).

Ключевые слова: уголовно-правовая характеристика, ребёнок, потерпевший, подмена, возраст потерпевшего.

Ivan O. Romanchuk

(Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Ukraine)

CRIMINAL AND LEGAL CHARACTERISTICS OF A VICTIM OF THE CRIME UNDER THE ART. 148 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

Problem's setting. The problem of determining a victim as the criminal and legal category has a significant importance for the science of criminal law in general. Studying and characterizing victims within some corpus delicti, the tactics of crime prevention and combating them are developed; and social nature of a crime is determined in general. Using also this knowledge about victims we address the issues about criminalization or decriminalization of an act, determining the gravity level of a crime, etc. Herewith, it is necessary, first of all, to distinguish the concept of a victim in various fields of knowledge within legal science, in particular in criminal law, criminology and criminal proceedings.

While clarifying the problem of determining a victim from substitution of a child there is a number of important issues that are required of detailed study and elucidation. These issues, in particular, include determining the range of victims from this crime, the nature and type of damage caused by the damage in connection with the commission of the crime, the age of a child, used in the substitution, etc.

The objective of this article is criminal and legal characteristics of a victim of the crime under the Art. 148 of the Criminal Code of Ukraine, analysis of the possibilities both practical and theoretical concerning the commission of substitution of a child, determining the nature and type of damage caused to victims, as well as determining the procedural position of close relatives of children used for substitution.

The main part. In modern legal doctrine there are criminal and legal, criminological and criminal and procedural concepts of a victim. Delimitation of these categories is carried out in the article.

A child is admitted just formally as a victim in case of committed substitution against this child. Indeed, it is because of the physical development of a child, who is not able to file a claim for admitting this child as a victim, to collect evidence, to participate in investigative (search) actions, to appeal decisions, etc., namely has no full legal capability. Parents or other close relatives in this case acquire procedural status of a victim.

An important aspect in clarifying this issue is definition of the notion of a child within the jurisprudence. According to the UN Convention on the Rights of the Child it is a human being before 18 years old.

The author of the paper analyzes the issue about the age of a child who may be a victim of the crime that is being studied, as well as the criminal and legal features.

On the basis of the analysis of stated material the author has made the following **conclusions**: a child in the context of the Art. 148 of the Criminal Code of Ukraine is a human being under the age of eighteen years, besides the victims of this crime are both children used for the substitution, and close relatives of these children (parents, grandfather, grandmother, sister, brother, etc.).

Key words: criminal and legal characteristics, a child, a victim, substitution, age of a victim.